

М. П. ТИМЧЕНКО, В. П. ТОКАР
ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ПРИЧОРНОМОР'Я В МОВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Словниковий склад сучасної української мови — це система, в якій кожне слово має відповідне місце і певним способом співвідноситься з іншими. Ця мовна система постійно «живе й рухається, розвиваючись і вдосконалюючись... Мова розвивається разом з життям народу» (В. Белінський). У мові ж народу вживаються надзвичайно важливі й необхідні виразові засоби: прислів'я, приказки, сталі порівняння, усталені влучні вислови, емоційні вигуки, а також діалектизми. Найяскравіші і найтипівіші з цих виразових засобів і живлять сучасну українську літературну мову, поступово переходячи до її складу. Такий процес виявляється здебільшого в лексично-стилістичній сфері. Діалектизми, що запозичаються літературною мовою, в більшості належать до тих, які влучно та яскраво відтворюють суть локально обмежених предметів та явищ.

У творах О. Гончара («Бригантина», «Берег любові», «Новели»), О. Сизоненка («Білі хмари», «Корабелі», «Степ»), І. Григурка («Канал», «Далекі села»), присвячених Північному Причорномор'ю, діалектизми є одним із художніх прийомів відтворення побуту, звичаїв, культури цієї території, важливим засобом правдивого відображення подій і змалювання героїв у типових обставинах.

Аналіз фактичного матеріалу художніх творів показує, що більшість діалектизмів уживається в авторській мові письменників при характеристиці:

- 1) місцевості (*полівка* «рівне поле»; *невдоба* «поле, на якому нічого не садять, бо земля неродюча»; *топило* «рівнина, низинна місцевість, яка весною затоплюється водою, а потім заростає травою»): «Виходжу на старовинний шлях... І прямую далі в *топило*, де завжди знаходять собі притулок зайці та лисиці» (О. Сизоненко); *джума* «піщані горби»: «Колоду хтось виволік аж на піщану пагорбину, що по-тутешньому зветься «*джума*» (О. Гончар) та ін.;
- 2) рослинного світу (*какіш* «лучкова трава з жовтими квіточками»; *березка-повитуха* — літературна назва *повій*; *курай-сивунець*, *квочка* — різні види бур'янів): «Бур'яни встигли нарости тут і після третьої культивації: *курай-сивунець*, *квочка їжакувата*... І пахучий полин по глибоких борознах» (О. Сизоненко);
- 3) явищ природи (*діди* «дощові хмари»): «Сонця повно скрізь: за широкими вікнами у просторому світі..., у білих, мов перші сніги, хмарах, котрі в наших селах прозвали чомусь «*дідами*» (О. Сизоненко); *сіверко*, *сіверкий* «північний холодний вітер»: «Він ждав, що рибалки в ту ж мить повернуть до берега, але *сіверкий* вітер подужчав, ударила мертва хвиля» (В. Кучер);
- 4) різних знарядь, засобів пересування (*шип* «лопата»; *павук*, *сандоля* «рибальські снасті»; *тавричанка* «віз»): «Задні колеса *тавричанки* були посередині річки, а коні передніми ногами вже ступали на берег» (О. Сизоненко);
- 5) одягу (*пальчата* «рукавиці»);
- 6) кулінарних виробів і страв (*льок* «приправа для юшки»; *ільва* «халва»);
- 7) різних сортів овочів (*туман* «сорт кавунів»): «Нагнувшись, дістаю з-під ліжка кавун — чорний, гладенький *туман*» (О. Сизоненко); *херсонець* «кавун херсонського сорту»: «Рябі *херсонці* лежали всі, як один, напоказ продовгуваті» (О. Сизоненко);
- 8) інших речей, предметів (*вирло* «ручка барабана, за допомогою якої витягають воду з криниці»): «Просто нестерпно думати, що він не покрутить більше короба над басиною, взявшись за блискучу, мовби поліровану ручку — *вирло*» (О. Сизоненко); *пұлман* «бутель літрів на три»: «Купивши *пұлман* горілки, батько покликав до компанії і Мусія Пасічку» (О. Сизоненко);
- 9) дій (*тлумітися* «товктися» та ін.);
- 10) різних ознак (*примоцьованийий* «прив'язаний»).

Для мови дійових осіб характерні також говіркові слова здебільшого на позначення різноманітних предметів, явищ природи, просторових понять тощо, напр.: *лежак* «місце, де

залягають коропи»; *ожелéда* «ожеледь»; *сипунéць* «перегорілий гній»; *суслові́ бакаї* «вузькі прогалини між очеретами»; *те́рлі* «мозолі»: «Саламур, ви ж знаєте, це широко вживана серед наших рибалок приправа до юшки» (О. Гончар); «В степу знову намерзне .. лід, бо *ожеледа* бачиш яка» (О. Сизоненко).

Поряд з нейтральними діалектизмами у мові персонажів уживаються й емоційно забарвлені слова, напр.: «Ей ти, *латра́жник!* — гукнув він сердито і почав сам заводити коней» (О. Сизоненко); «Ну, взяв би десять кубів у ківш, а то ж *набамбу́рив* усі дванадцять» (І. Григурко).

Використання діалектних слів у мові персонажів характеризує їх не тільки за приналежністю до певної місцевості. Ними виражається також ставлення до співрозмовника.